

Rätt eller vetenskap? Till frågan om rättsvetenskapens nytta

Av docent MARIE SANDSTRÖM

Ovanför entrén till observatoriet på Ven lät — har det sagts — astronomen Tycho Brahe hugga en devis med innebörden, att makt och rikedom förgår; endast konst och vetenskap består. Hur skulle han ha besvarat frågan om nyttan av vetenskap? Det förefaller inte alldeles omöjligt att Tycho Brahes svar skulle bestå i en indignerad motfråga: Varför skulle vetenskapen vara nyttig?

Den tjänstvilliga vetenskapen

Idag är situationen en annan. En sådan fråga, om den överhuvudtaget ställdes, skulle sannolikt mötas av klentrogen tystnad. Svaret på frågan anses alltför självklart. Snart sagt varje facett av den akademiska verksamheten präglas av nyttoargument av olika slag.

Visserligen kan det te sig naturligt, att anslagsgivare till universitet och högskolor ställer sig frågan, till vilket syfte man finansierar viss forskning. Forskningsmedlen utgör en ändlig resurs, och statsmakterna tvingas ständigt prioritera viss forskning på bekostnad av annan. Därvidlag är det inte helt orimligt att dessa prioriteringar åtminstone till en del avspeglar samhällets behov av kunskap.

Däremot är det inte lika självklart att nyttoargument alltid skall anses relevanta i den akademiska diskussionen, och än mindre att de skall väga tyngre än andra hänsyn. Under de senaste 10–15 åren har avnämarnas, i många fall kortsiktiga, behov av forskning gradvis fått allt större betydelse också för forskningsstrategiskt viktiga beslut. Särskilt tydlig har denna tendens varit när det gäller frågan om forskningsfinansiering.

I ett inlägg i Dagens Nyheter beskriver professor Torbjörn Fagerström, prorektor vid SLU, hur valet av de forskningsprojekt som finansieras i allt högre grad och ofta i detalj styrs av avnämarnas intresse av nyttig forskning. Fixeringen vid nyttoargument har, enligt Fagerström, gått så långt att den kommit att hota den vetenskapliga frihet som utgör akademins signum.

I högskolelagens 1 kap. 6 § anges innebörden av begreppet vetenskaplig frihet: Forskaren har enligt högskolelagen rätt att fritt välja forskningstematik, vetenskaplig metod och publikationssätt. En grundläggande förutsättning för forskningens frihet är att urvalet av de projekt som skall finansieras sker efter akademiska grunder. De medel som forskarna själva förfogar över — främst fakulteternas egna forskningsanslag — har emellertid minskat i snabb takt. I stället har

externfinansiering, som i allmänhet innefattar mer eller mindre långt gående krav på inriktning, publikationssätt och ibland också vetenskaplig metod, blivit allt vanligare. Till och med vetenskapsrådets självständighet naggas i kanten av allt fler öronmärkta anslag.

Hur har vetenskapsmännen reagerat på det faktum, att mer eller mindre trovärdiga prognoser rörande behovet av viss forskning i allt högre grad tillåts styra forskningen? Skickar vi protestskrivelser till departementen eller indignerade debattartiklar till dagspressen? Har vi klättrat upp på barrikaderna till den vetenskapliga frihetens försvar? Alls inte. På sin höjd kan man, om man lyssnar riktigt noga, ana ett missbelåtet muttrande i lunchrum och korridorer.

På vissa håll förefaller vetenskapens företrädare gå ännu längre i sin strävan att följa tidsandan. Ett antal fakulteter har inrättat kurser i konsten att smeka externfinansiärer medhårs. Forskarnas löner bestäms snarare efter kriterier som "flyktfara" och "attraktivitet" än efter akademiska meriter. Professorerna, de främsta garanterna för forskningens vetenskapliga kvalitet, tillåts att arbeta halvtid, för att de skall ges större möjligheter att syssla med andra — och i allmänhet mer lukrativa — sysselsättningar än de akademiska. Fagerström konstaterar att

"/f/orskare är ju som folk är mest och undviker att bita den hand som föder dem. Lojaliteterna vänds utåt, bort från fakultet och universitet med deras krav på att man ska ställa upp i undervisningen, eller ta på sig diverse uppdrag som den akademiska traditionen kräver."

Kärleken till det fria och förutsättningslösa kunskapsökandet och *alma mater* svalnar, och intresset riktas istället mot maktens och rikedomens kortsiktiga behov av vetenskap och forskning.

Man kan bara hoppas att denna kursändring är värd sitt pris, och att avnämarna verkligen uppskattar vetenskapsmännens tjänstvillighet. Det är emellertid svårt, i tider då fakultetsanslagen urholkas allt mer, att uppfatta denna strategi som framgångsrik. Kanske är det dags att pröva ett annat förhållningssätt till frågan om vetenskapen och nyttan.

Den själv tillräckliga vetenskapen

De enkla frågorna är i allmänhet de svåraste och mest omtumlande. Tänk om svaret på frågan, vilken nytta samhället har av vetenskap, helt enkelt är att vetenskapen faktiskt inte måste vara nyttig. I likhet med Kopernikus som, när kartan — den hävdvunna världsbilden — inte överensstämde med verklighetens astronomiska observationer och matematiska kalkyler, helt enkelt vände den ut-och-in. En dylik kopernikansk vändning i synen på vetenskapens förhållande till nyttoargument skulle innebära att vetenskap och vetenskaplighet uppfattas som det primära. Nyttan är däremot endast sekundär.

Vetenskapen *måste* inte vara nyttig. Den kan visserligen mycket väl vara till nytta för samhället, men det är i så fall att betrakta som en bonus. Precis som den verksamma substansen i en medicin kan ha såväl önskade som oönskade biverkningar, så kan vetenskapens samhällseliga konsekvenser vara nyttiga eller — i alla fall i en viss given situation — onyttiga. Därmed skulle vetenskapen inte längre definieras av avnämarnas skiftande behov, utan den skulle existera av och för sig själv.

Vetenskapens enda plikt skulle således vara att vara vetenskaplig.

Juridik som vetenskap

Juristernas förhållande till vetenskap och kravet på vetenskaplighet har alltid varit komplicerat. I jämförelse med företrädare för andra vetenskapsgrenar förefaller rättsvetenskapsmännen ha en i bästa fall ambivalent inställning till ämnets vetenskaplighet.

I en stridsskrift från 1789 — året för den franska revolutionens utbrott — hävdade den tyske filosofen Immanuel Kant, att universitetsorganisationen innefattar två olika och i förlängningen motstridiga kunskapsintressen. Den "undre" eller, med andra ord, filosofiska fakulteten har endast en uppgift, nämligen att understödja det rena och därmed vetenskapliga kunskapssökandet. Endast den filosofiska fakulteten kunde således kräva att statsmakterna skulle garantera dess såväl ekonomiska som vetenskapliga frihet.

De övre fakulteterna, däremot, kunde inte komma i åtnjutande av sådana privilegier. Vetenskaplig frihet förutsätter nämligen, enligt Kant, en motprestation; endast den akademiska verksamhet som uppfyller vetenskapens alla fordringar är oavhängig maktens nycker. De övre fakulteterna — den teologiska, medicinska och den juridiska fakulteten — har i stället till uppgift att stå samhället och staten till tjänst. Den praktiska nyttan, snarare än vetenskapen, styr verksamheten. I synnerhet juristernas roll hade, enligt Kants mening, reducerats till en maktens släpbärare.

Den dichotomi mellan vetenskap och nytta som utgjorde grunden för det kantianska universitetet förefaller också i högsta grad präglad den svenska rättsvetenskapen. Gränsen mellan det fria kunskapssökandets undre fakultet och de pragmatiska övre fakulteterna förefaller skära rakt igenom de juridiska fakulteterna och institutionerna. Rättsvetenskapens fåtaliga teoriämnen, främst rättshistoria, allmän rättslära och rättssociologi, har i det närmaste monopol på frågan om den akademiska juridikens vetenskaplighet. Ämnets teori- och metoddiskussion förs i föga uppmärksammade debattartiklar av ett handfull teoretiskt intresserade rättsvetenskapsmän, trots att de frågor som behandlas borde vara av största intresse för var och en som sysslar med akademisk juridik.

De rättsteoretiska disciplinerna förefaller dessutom endast motvilligt att axla den vetenskapliga manteln. Det är uppenbarligen inte

rättsteoretikernas brinnande intresse för rättsvetenskapens teori- och metodfrågor som drivit bort andra debattörer, i stället synes teoriämnenas inblandning i debatten ge övriga rättsvetenskapsmän en anledning att förhålla sig passiva. Ibland får man intrycket att teoridisciplinerna tolereras enbart såsom ett slags vetenskapligt alibi, som ger kollegorna i de materiellrättsliga ämnena en möjlighet att ostörda ägna sig åt vad som uppfattas som nyttigare och mer handfast juridik.

En sådan inställning till rättsvetenskapens teori- och metodfrågor har en rad olyckliga konsekvenser. Företrädarna för teoridisciplinerna har i allt högre grad inskränkt frågan om rättsvetenskapens vetenskaplighet till de egna ämnena. Därmed har det blivit naturligt att de söker sig mer stimulerande diskussionsfora utanför de juridiska fakulteterna. Rättsteoretikernas kontakter har gradvis blivit alltmer tvärvetenskapliga än interdisciplinära. Rättshistorikerna söker den vetenskapliga grunden för sin forskning i historieämnets metoddiskussion. På liknande sätt har rättsfilosofer och rättssociologer lierat sig med filosofer och sociologer snarare än med jurister. Rättsvetenskaplig metod och teori har i allt högre grad kommit att bli synonym med rättshistoriska, rättsfilosofiska och rättssociologiska metoder och teorier. En ömsesidig skepsis präglar idag förhållandet mellan de rättsteoretiska och de materiellrättsliga disciplinerna: Rättsteoretikerna beklagar sig över kollegornas massiva ointresse för teori- och metodfrågor, samtidigt som de, ofta på goda grunder, anklagas för att lägga störst vikt vid frågeställningar som saknar juridisk relevans.

Hur reagerar den enskilde rättsvetenskapsmannen inför detta egenartade skyttegravskrig? Många akademiskt verksamma jurister förefaller göra sin alienation inför juridikens teori- och metodfrågor till vad som endast kan beskrivas som en dygd. Man söker sig utåt, flyr från akademins krav på vetenskaplighet till samhällets och marknadens till synes kravlösa acceptans. Genom att undvika att använda uttryck som *vetenskap*, *rättsvetenskap*, *rättsteori* och *rättsvetenskaplig metod* tror man sig kunna undvika besvärliga och tidsödande diskussioner om rättsvetenskapens grundfrågor. I stället identifierar sig rättsvetenskapsmännen med de praktiskt verksamma juristerna, uttrycket *rättsvetenskaplig metod* ersätts av det mer neutrala begreppet *juridisk metod* och rättsvetenskapen förvandlas till konsten — inte vetenskapen — att lösa tvister.

Så, medan de rättsteoretiska disciplinerna har vetenskapliga resonemang och metoder i övermått, tillåts nyttoargumenten styra utvecklingen av de materiellrättsliga disciplinerna. Den ene, rättsteoretikern, förefaller ha all vetenskap, men har svårt att skapa sig en juridisk identitet. Övriga rättsvetenskapsmän däremot förefaller besitta all möjlig kunskap om rätten, men samtidigt sky kraven på vetenskaplighet. Själva begreppet *rättsvetenskap* förefaller emellertid förutsätta att den akademiska juridiken i stort skall vara såväl rättsligt som vetenskapligt relevant.

Frågan är om *rätt* och *vetenskaplig* överhuvudtaget är förenliga storheter. Kanske måste juristen välja antingen rätt *eller* vetenskap som ledstjärna för sin verksamhet?

Vetenskaplighet som försäljningsargument

Det är fullt möjligt att vissa jurister vid de juridiska fakulteterna med glädje skulle välja bort kravet på vetenskaplighet. Förespråkare för *common law*-traditionens pragmatiska inställning till den akademiska juridiken har aldrig saknats bland svenska rättsvetenskapsmän.

En dylik uppfattning drivs ofta till sin spets, då rättsvetenskapsmän frånkänner den juridiska doktrinen dess självständiga rättskällestatus. Den juridiska doktrinen kan, enligt denna mening, visserligen av rent arbetsekonomiska skäl användas *som om* den vore en rättskälla. *De facto* gäller detta dock endast i den mån den rättsvetenskapliga litteraturen inskränker sig till att ge en översikt över de verkliga rättskällornas innehåll. Skulle den juridiska doktrinen innehålla bidrag till den gällande rättens utveckling, så är sådana resonemang att betrakta som uttryck för ett mer eller mindre fritt tyckande, som inte skall tillmätas någon särskild auktoritet. En akademisk juridik, utan krav på vetenskaplighet, skulle således inte vara begränsad till att framföra enbart vetenskapligt bevisbara argument. Varje form av opinionsbildning, kampanjer för en eller annan god sak — ja, till och med veritabla korståg — skulle i så fall kunna bedrivas under den juridiska doktrins banér.

Nackdelen med en sådan lösning är emellertid lika uppenbar. Den akademiskt verksamme juristens främsta försäljningsargument är ju tveklöst den auktoritet som följer av en akademisk titel. Den, i sin tur, vilar på samhällets tilltro till universitets och högskolors förmåga att upprätthålla vetenskapligheten i den akademiska verksamhetens alla uttryck. Vem skulle vara beredd att betala för en rättsutredning författad av en professor i juridik, om vilken annan kunnig jurist, för en bråkdel av priset för professorns *responsa*, kan nå samma resultat? Kunden betalar naturligtvis för en rättsvetenskaplig, inte endast juridisk, analys.

Förr eller senare tvingas var och en som sysslar med akademisk juridik att fråga sig, vad rättsvetenskap egentligen är.

En lektion i konsten att tjäna två herrar

En möjlig definition av rättsvetenskapen skulle vara att den helt enkelt har till syfte att korrekt beskriva rätten såsom ett samhällsligt fenomen. Trots att det till förstone låter som ett rimligt antagande, är det tveklöst en alltför allmänt hållen beskrivning av rättsvetenskapen. Också en sådan enkel, och till synes entydig, beskrivning av rättsvetenskap kan uppfattas på en rad olika sätt. Jag misstänker att såväl rättshistoriker som rättssociologer anser sig ge en relativt heltäckande och riktig beskrivning av rätten. De undersöker — om än med något olika

metoder — rätten i dess växelverkan med samhällsutvecklingen. Också rättsfilosoferna intresserar sig för rättens politiska, moraliska och religiösa sidor, men ägnar också stort intresse åt rättens formella uppbyggnad. Gemensamt för alla dessa discipliner är emellertid att de beskriver ett föremål som ständigt förändras.

Också den som forskar i materiellrättsliga discipliner anser sig korrekt beskriva rätten, men när man jämför föremålet för en sådan undersökning med objektet för en rättshistorisk, rättssociologisk eller rättsfilosofisk undersökning, så visar det sig vara olika saker. Den rättsvetenskapsman som sysslar med materiell juridik känner sig sannolikt ganska främmande inför rättshistorikerns verklighetsbeskrivning. I stället förefaller han dela den praktiske juristens bild av rätten.

Klart är att den praktiskt verksamme juristen inte kan uppfatta rätten såsom ett i första hand vetenskapligt eller samhälleligt fenomen. Den som måste fatta beslut på grundval av normer fastlagda i rättsordningen kan inte betrakta rätten såsom ett oupphörligt flöde av normer. För att lösa praktiska problem med hjälp av rättsregler är det nödvändigt att avgränsa rättens *nu*, den gällande rätten, från *då*, det vill säga rättens historia, och dess framtid. Rätten, som föremål för juristens intresse, måste också fixeras i rummet. Gällande rätt avgränsas i förhållande till såväl samhället som vetenskapen, för att bilda grundval för en likformig och förutsebar rättstillämpning.

Det kameraderie som utvecklats mellan de praktiskt verksamma juristerna och företrädarna för de materiellrättsliga disciplinerna har sin yttersta grund i denna särpräglade bild av rätten. Mot rättshistorikerns och rättssociologens bild av rätten, som ett ofixerat flöde av olika argument kring rättsliga frågor i samhällsdebatt och i vetenskap, sätter juristen en kraftigt beskuren variant av rättsordningen. Varje annan verklighetsbeskrivning av rätten kan däremot avfärdas som ojuridisk, irrelevant eller i varje fall ointressant för det juridiska studiet av rätten.

Den rättsdogmatiska fiktionen

Det faktum, att en av samhälleliga behov bestämd bild av rätten blivit normerande för nära nog all rättsvetenskaplig forskning, kan naturligtvis betraktas som ett tecken på nyttoargumentens slutgiltiga seger över vetenskapen. Ur en rättshistorisk synvinkel är emellertid ett sådant antagande, hur bestickande det än kan låta, fullständigt felaktigt. Det var nämligen på vetenskapliga grunder som rättsvetenskapsmännen för 200 år sedan *valde* denna definition av rättsvetenskaplighet.

Mot slutet av 1700-talet hade den då rådande rättsvetenskapliga riktningen, den klassiska naturrättsläran, råkat ut för en rad nederlag. Inflytelsrika filosofer, bland dem främst Immanuel Kant, hade ryckt undan den vetenskapliga grundvalen för väsensmetafysiken i allmänhet och spekulationer kring rättens väsen eller natur i synnerhet. Domen över naturrättsläran var hård; eftersom varje människa är

bunden i tid och rum, är också den mänskliga kunskapen begränsad. Juristen kan med någon säkerhet och objektivitet uttala sig om den rätt som *är*, men han kan bara ha åsikter om hur rätten *borde vara*. Av detta drog Kant slutsatsen, att begreppet *rättsvetenskap* i själva verket är en oxymoron.

Den historiska skolan vägrade att acceptera Kants dom över rättsvetenskapen. I stället hävdade anhängarna av den historiska skolan, med stöd i tidens idealistiska kunskapsteori, att rättsvetenskapen — med bibehållen vetenskaplig status — kan ha den vetbara positiva eller historiska rätten till sitt föremål. Visserligen, resonerade de, finns ingen klar gräns mellan rätten och samhället; rätten har, enligt en berömd passus hos Friedrich Carl von Savigny, ingen existens i sig, utan utgör bara en aspekt av mänskligt liv i stort. I realiteten är rätten dessutom ett oavbrutet, organiskt flöde, som inte kan indelas i sådana primitiva kategorier som nutid, dåtid och framtid. Ett sådant formidabelt föremål kan dock vetenskapen aldrig avbilda. Men det finns inget som hindrar att rättsvetenskapsmannen — för att uppfylla kravet på vetenskaplighet — låtsas att rätten är avgränsbar i såväl tid som rum.

Redan de romerska juristerna arbetade med fiktioner, det vill säga antaganden om bestämda sakförhållanden som, i motsats till presumptioner, inte ens kan motbevisas av sanningen. Historiska skolan menade, att rättsvetenskapsmännen, mot bättre vetande, måste anta att rätten har en egen existens. Allt som krävs för detta fromma bedrägeri är en samling regler för avgränsningen av rätten från samhället och det historiska flödet.

Det främsta syftet med rättskälleläran är följaktligen att skilja vetet, de juridiskt relevanta argumenten, från agnarna. Endast de argument som fixerats i en eller annan accepterad rättskälla förekommer i den beskurna bilden av rätten. Därmed inskränktes den rättsvetenskapliga argumentationen till det som Ingmar Hedenius långt senare kom att beteckna som oäkta rättssatser. Rättsordningen beskrivs följaktligen i termer av ett stillastående — i varje fall tills någon av rättskällorna underkastas förändringar — och dogmatiskt system av normer. Drivkraften bakom utvecklingen av den rättsdogmatiska metoden i rättsvetenskapen var således helt och hållet vetenskaplig. Det gällde att finna ett föremål för den rättsvetenskapliga analysen som inte sprängde gränserna för den mänskliga kunskapsförmågan. Endast den konstruerade — *gällande* — rätten uppfyller, enligt historiska skolan, vetenskapens krav.

En nyttig vetenskap?

Även om syftet med historiska skolans revolution av rättsvetenskapen i första hand var akademiskt, var bieffekten — att rättsvetenskapsmän med ”juridisk” inriktning för första gången kunde identifiera sig med praktiskt verksamma jurister — knappast önskad. Kopplingen mel-

lan juridikens praktiska och teoretiska sida utgjorde tveklöst en av de viktigaste förutsättningarna för den juridiska doktrinen höga kvalitet och stora inflytande på rättsutvecklingen under 1800-talet.

Men även om valet av den positiva rätten som kunskapsobjekt medförde en rad vetenskapliga fördelar för rättsvetenskapen, så kvarstod ändå tvivlet kring den juridiska doktrinen rättskällestatus. Om rättsvetenskapens uppgift kan sägas bestå i att framställa gällande rätt, kan detta innebära att den rättsvetenskapliga litteraturen endast erbjuder en bekväm översikt och sammanställning av de övriga rättskällorna. Om så är fallet, saknar den juridiska doktrinen egen rättskällestatus. Det är emellertid tänkbart att rättsvetenskapen har en egen, unik uppgift i rättsbildningen.

I en framställning av den svenska civilrättens allmänna del gav professor Ernst Viktor Nordling följande beskrivning av tidens rättskällelära: Vid sidan av folksedvänjan återfinns juridiskt relevanta argument i lagstiftning, domstolspraxis och i juridisk doktrin. Det ligger emellertid en fara i en sådan uppräknings av "olika bredvid och jämte hvar andra varande källor för rättsbildningen". Därigenom får man nämligen, enligt Nordling, "ej ... något uttryck för enheten i rättsbildningen, ehuru en sådan enhet dock tydligen måste finnas".

Nordling har utan tvekan rätt. Juristen är sällan eller aldrig intresserad av den enskilda rättskällan. Juristen hänvisar visserligen till de olika rättskällorna, men hans intresse gäller i stället den kombination av argument ur olika rättskällor som betecknas gällande rätt. Man kan uttrycka det så, att juristen förutsätter att rättskällorna samverkar i rättsbildningen. Även om lagstiftaren, med stöd i folkviljan, ytterst avgör vilka ändamål rätten skall realisera, måste lagstiftningen tillämpas, tolkas och utfyllas:

"... 2. Lagstiftningen försiggår genom de organ, som därför äro särskilt tillsatta eller tagit sig makt att inom statens område bestämma och fastställa, hvad som skall vara rätt.

3. Domstolspraxis fullständigar och kompletterar lagstiftningen och sedvanerätten, i det han undersöker villkoren för deras tillämpning och äfven tillägger regler på de områden, dit de andra ej med sina bestämmelser trängt."

Den gällande rättens enhetlighet kan dock endast garanteras av en rättskälla som har till sin huvudsakliga uppgift att systematisera de fragment av gällande rätt som återfinns i de olika rättskällorna.

"... 4. Rättsteorien eller doktrinen söker att tolka rättsbuden och systematiskt utveckla, hvad rätten såsom enhet är, och gifver därigenom fasthet och begränsning åt det på annat sätt uppkomna rättsbuden, samt äfven anvisning på rättsatser, som ej i annan väg framkommit."¹

¹ Nordling, Ernst Viktor, *Anteckningar efter Professor E. V. Nordlings föreläsningar i Svensk Civilrätt. Allmänna delen*, Uppsala 1891, s. 32 ff.

Det rättspositivistiska rättsvetenskapsideal som kommer till uttryck i den rättsdogmatiska fiktionen om ett avgränsat och i princip fullständigt och fixerat system av normer ger således rättsvetenskapen dess huvudsakliga funktion. Rättsdogmatikens uppgift är att besvara frågan, vad är gällande rätt, genom att skapa en systematisk enhet av det juridiska material som återfinns i rättskällorna. Man skulle till och med kunna hävda att den rättsdogmatiska metoden står och faller med den verksamhet som ger fasthet och begränsning åt rättskällornas innehåll. Först därigenom är det överhuvudtaget möjligt att urskilja en fixerad eller, med andra ord, gällande rätt.

Högsta vetenskaplighet, största möjliga nytta

I motsats till företrädare för andra kunskapsarter måste majoriteten av rättsvetenskapsmännen uppfylla två olika — ja, närmast väsensskilda — krav på sin verksamhet. Rättsvetenskapliga arbeten skall motsvara de vetenskapliga fordringar som vid varje tid ställs på akademiska framställningar. Därtill kommer det särskilda kravet, som gäller merparten av den rättsvetenskapliga litteraturen, att framställningen skall vara "juridisk" till sin art.

Orsaken till ambivalensen i bedömningen av rättsvetenskapliga verk är att dessa arbeten i själva verket har en dubbel funktion i samhällslivet. Den rättsvetenskapliga litteraturen har inte enbart syftet att på ett vetenskapligt godtagbart sätt beskriva rättsliga fenomen. Idag är dess främst uppgift snarast av praktisk art, nämligen att utgöra en källa för rättstillämpningen. Kravet på doktrinen juridiska karaktär har således ytterst sin grund i rättsvetenskapens normativa funktion i samhället.

Trots att rättsvetenskapen i denna mening kan sägas utgöra en praktisk eller tillämpad vetenskap, måste dess användbarhet alltid bedömas som en funktion av verksamhetens vetenskapliga karaktär. Det vetenskapliga kravet på en begränsning av det juridiska materialet och på rättsordningens motsägelselöshet utgör den yttersta förutsättningen för rättsvetenskapens nyttopotential. Rättsdogmatiken är nyttig just på grund av sin vetenskapliga karaktär, inte trots sin vetenskaplighet. Så länge som den materiellrättsliga forskningen bedrivs efter rättsdogmatisk metod förefaller det svårt att förneka dess betydelse för såväl rättssäker rättstillämpning som för ändamålsenligt lagstiftningsarbete.

Ute i kylan

Det framgångsrecept, som givit den rättsdogmatiska rättsvetenskapen en framträdande roll i utvecklingen av rättssystemet, kan däremot inte utan vidare överföras till de rättsteoretiska disciplinernas områden. Den begränsning av perspektivet som är karakteristisk för rättsdogmatisk forskning är direkt främmande för var och en som studerar rätten ur andra synvinklar. Om det endast finns en gradskillnad mellan

rättsdogmatikerns och den praktiske juristens perspektiv på rätten, så öppnar den rättsdogmatiska metoden en avgrund mellan den tillämpade rättsvetenskapen och de rättsteoretiska disciplinerna.

Ämnen som rättshistoria, allmän rättslära, rättsfilosofi och rättssociologi har, i förhållande till övrig rättsvetenskaplig forskning, förlorat alltmer mark. Företrädarna för dessa ämnen har inte lyckas lösa det dilemma som rättsdogmatikens framgångshistoria givit upphov till. De har nämligen ställts inför valet, att antingen bejaka sin juridiska identitet genom att bedriva sin verksamhet så att den tjänar samma syfte som den rättsdogmatiska forskningen, eller framhärda i att betrakta rätten som vilket föremål som helst som låter sig undersökas med hjälp av historisk, filosofisk eller sociologisk metod. I det senare fallet riskerar dessa ämnen att hamna ännu längre ut i periferin, då de kunskaper om rätten som de frambringat uppfattas sakna juridisk relevans.

Det kan te sig egendomligt att en rättsvetenskaplig metod, som i allt väsentligt bygger på en fiktion, så framgångsrikt lyckats marginalisera alla andra rättsvetenskapliga metoder. Enligt historiska skolans uppfattning kunde till och med den rättsdogmatiska begränsningen bli ett hot mot rättsvetenskapen. En fiktion fyller nämligen bara sin funktion så länge som juristerna inser dess begränsningar. Ur denna synvinkel måste teoriämnen ses som ett nödvändigt komplement till och en förutsättning för en fruktbar rättsdogmatik.

Ein Mädchen für alles?

Ofta har rättsvetenskapsmän besvarat frågan om nyttan av rättsvetenskapen med en motfråga: Vad vill ni att vi skall göra? Bristande medvetenhet om det egna ämnets uppgift, metod och teori har resulterat i alltför vankelmodiga forskare, som inte lyckats övertyga samhället om värdet av rättsvetenskaplig forskning. Ökad medvetenhet om rättsvetenskapens egna villkor är, enligt min mening, den yttersta förutsättningen för en verkligt nyttig akademisk juridik.

Slutligen har också rättsvetenskapens avnämare, vilka de nu än är, ett ansvar för att rättsvetenskapen utnyttjas till sin fulla potential. De måste följaktligen vara medvetna om vad som kan förväntas av den rättsvetenskapliga litteraturen. En vetenskaplig framställning av rätten kan, till exempel, ge läsaren en systematisk framställning av gällande rätt och förslag på systemenlig tolkning och utfyllnad. Den kan också ge en fördjupad förståelse för drivkrafterna bakom rättens utveckling. Däremot strider det uppenbart mot den vetenskapliga analysens natur att mottagaren kräver kortfattade och kategoriska svar på konkreta frågeställningar. Rättsvetenskapen erbjuder sällan några *quick fixes*.

I grund och botten saknar såväl rättsvetenskapsmän som avnämare andra alternativ. Rättsvetenskapsmännens lyhördhet inför verkliga eller inbillade krav från samhällets sida hotar att förvandla dem till ett slags juridikens tusenkonstnärer: Den som gör allt, men ingenting

särskilt väl. En sådan identitetslös rättsvetenskap kommer, förr eller senare, att förlora såväl sin användbarhet som auktoritet.